

Prikazi i osvrti

Dinko ŠOKČEVIĆ: *Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj* (Budimpešta: Croatica, 2021). 223 str. ISBN 978-61-5601-426-9.

Povijesni odnos Hrvata i Mađara neiscrpan je izvor za istraživanja zbog naše osamstogodišnje zajedničke povijesti. Još dužu i tješnju zajedničku povijest s Mađarima imaju etnički Hrvati koji su i nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije ostali u okvirima nove (Tri-anonske) Mađarske. Jedan od autora i povjesničara koji najbolje artikuliraju i objašnjavaju odnose Hrvata i Mađara svakako je prof. dr. sc. Dinko Šokčević (mađ. Sokcsevits Dénes), trenutno profesor na Filozofskom fakultetu u Pečuhu i ravnatelj Mađarskog instituta u Zagrebu. I sâm rođen u Mađarskoj (Baja), a hrvatskoga porijekla, od svojih početaka bavi se Hrvatima u Mađarskoj, ali i zajedničkom poviješću, gdje je, objavivši svoju najpoznatiju knjigu *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata* (2006.), demistificirao povijesne stereotipe i ukazao na recepciju jednog naroda kod drugog tijekom dugoga 19. stoljeća, ali i promijenio paradigme već ustaljene u hrvatskoj i mađarskoj historiografiji, kada bi se pisalo o prekodravskom susjedu. Svojom novom intrinzično motiviranom knjigom, u kojoj objašnjava povijest Hrvata u Mađarskoj, nastavlja rasvijetljavati sponne koje vežu Hrvate i Mađare. Knjiga je objavljena u Budimpešti 2021. u nakladništvu Croatica Nonprofit Kft. uz pokroviteljstvo mađarske vlade.

Šokčevićevo je novo djelo podijeljeno na dva dijela: prvi dio je napisan na mađarskom jeziku, a drugi je prijevod prvog na hrvatski jezik (prijevod Ivan Tomek) te je izrazito bogat priložima (karte, fotografije). Strukturu „hrvatskog“ dijela knjige čini 18 poglavlja uz predgovor Zvonka Milasa, državnog tajnika Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

„Tko su Hrvati u Mađarskoj? Što povezuje zajednice koje se nazivaju raznim imenima (sub)etničkih skupina i govore različitim dijalektima?“ (str. 113). Tim dvjema rečenicama u uvodu, koje se generiraju u istraživačko pitanje, autor nas uvodi u kompleksnu povijest mađarskih Hrvata. U uvodnome poglavlju („Uvod“, str. 113–120) navodi ključne demarkacijske godine prema kojima je podijelio svoj rad te daje kraći pregled zbivanja od doseljenja Hrvata na prostor današnje Hrvatske (pritom i Mađarske) preko ulaska u zajedničku državnu zajednicu 1102. godine pa sve do disolucije te zajednice 1918. godine i burnih događanja tijekom 20. stoljeća. Unutar navedenoga, posebno naglašava ulogu povijesnih osoba i institucija (napose Katoličke crkve) koje dovode do formiranja hrvatske svijesti od početka 18. stoljeća pa nadalje. Većinu povijesnih događanja na prostoru današnje Mađarske autor percipira kao negativne zbog asimilacijskih procesa koji se unutar njihovih okvira događaju. Kao prekretnicu mađarske manjinske politike ističe 1993. godinu, kada se manjinski identitet i kulturne vrijednosti počinju institucionalno štiti.

U prvom poglavlju naslovljenom „Podrijetlo i etnogeneza hrvatskih su-

betničkih skupina u Mađarskoj“ (str. 121–122) autor interpretira kompleksne karakteristike Hrvata u Mađarskoj referirajući se na povijesne okolnosti Hrvata u cjelini time stvarajući kontekstualizaciju za hrvatske etničke skupine u Mađarskoj. Ističu se dijalektalne razlike te problematika društvenih i kulturnoloških promjena koje muče etnološku znanost. Nadalje, Hrvate u Mađarskoj se klasificira prema geografskom položaju u sedam hrvatskih narodnih skupina. Navodi se i problem asimiliranosti određenih skupina te činjenica da većina hrvatskih etničkih skupina stvara lokalnu etničku svijest zbog svojih posebnosti.

U idućem poglavlju naslova „Dolazak i nastanjivanje“ (str. 124–132) autor nas nanovo vodi u putovanje „od stoljeća sedmog“ spretno objašnjavajući migracijske procese Hrvata u Mađarsku, ali i donoseći teze kako neke, geografski zatvorene, etničke skupine na tim prostorima žive i prije dolaska Mađara te se s vremenom s njima asimiliraju. S obzirom da ispravnost određenih teza nije lako dokazati, što i sâm autor priznaje, najčešće se pribjegava analizi toponima sa staroslavenskim korijenima. Nadalje, Šokčević nas vješto vodi kroz hrvatske etničke skupine u Mađarskoj i uz česte reference na povijesne događaje, osobe i izvore objašnjava njihov migracijski proces.

Treće poglavlje naslovljeno je „Povijest hrvatskih etničkih skupina u razdoblju nakon dolaska u Ugarsku“ s podnaslovom „Imena subetničkih skupina. Problem naziva ‘Rac’“ (str. 133–136). U njemu autor ukratko sumira poteškoće za istraživanje povijesti hrvatskih etničkih skupina te navodi da „oskudna vrela ne omogućuju njezino praćenje iz godine u godinu“. Navodi se kako ćemo u ovom kratkom pregledu dobiti tek epizodične prikaze gospodarske i društvene povijesti hrvatskih etničkih skupina u Mađarskoj te donosi kraći prikaz po-

vijesti istraživanja o mađarskim Hrvatima. Shodno tome, ovo poglavlje se svojim većim opsegom referira na problem nazivlja „Rac“ gdje se objašnjava korijen riječi te njezinu implikaciju kako hrvatskim tako i srbijanskim doseljenicima uz opasku na kasniji problem velikosrpske ideje i stapanja Hrvata u srpstvo.

Sljedeće je poglavlje naslovljeno „Gospodarski i društveni život hrvatskih etničkih skupina u Ugarskoj od početaka do 1848.“ (str. 137–142). Sadržajno se Šokčević u njemu bavi razdobljem nakon Mohačke bitke 1526. godine pretpostavljajući da su prilike za Hrvate u Mađarskoj prije ove odrednice izgledale jednako kao i za okolna mađarska kmeteska sela. Autor navodi da je većina hrvatskog življa bila u zavisnom položaju – kmetovi, ali i navodi određene plemiće s hrvatskim prezimenima u Ugarskoj. Sistematski piše pregled kroz veleposjede, plemiće i hrvatske etničke skupine u Mađarskoj te usputno objašnjava feudalne odnose, zanimanja kojima se Hrvati bave i donosi pokoju zanimljivost poput uloge salaša u životu Bunjevaca i Šokaca.

U poglavlju „Hrvatsko građanstvo u Ugarskoj“ (str. 143–148) detaljno se donosi opis novog staleža – građanstva, koji svoju eksploziju doživljava od 18. st. pa nadalje. Za glavne dokaze postojanja hrvatskog građanstva autor navodi prisutnost bosanskih franjevačkih svećenika u gradovima poput Segedina i Budima. Ponovno se na sustavan način donosi pregled prema gradovima i etničkim skupinama s naglascima na obrtnička zanimanja Hrvata u mađarskim gradovima te na njihov odnos sa sugrađanima druge etničke pripadnosti (Nijemcima, Srbima, Mađarima).

Poglavlja „Ilirski pokret i Hrvati u Ugarskoj“ (str. 149–150), „Hrvati u Ugarskoj 1848. – 1849. godine“ (str. 151–153) stranično su kratka i donose

sažeti pregled širih zbivanja s recepcijom istih kod Hrvata u Mađarskoj. Tako Šokčević ističe slab odaziv mađarskih Hrvata na ideje ilirizma i hrvatskog narodnog preporoda uz poneku iznimku (otvaranje ilirske čitaonice u Pečuhu). Da se ideje preporoditelja nisu primile kod Hrvata u Mađarskoj dokazuje njihov stav prilikom revolucionarnih događaja, kad mahom staju uz mađarske državne interese te se poistovjećuju s idejama Revolucije u Mađarskoj, a na Jelačića gledaju kao na reakcionara te s prijezirom odbacuju njegove pozive da se priključe njegovoj vojsci.

Kronološki nastavak autor donosi u idućem poglavlju naziva „Sudbina hrvatskih etničkih skupina između 1849. i 1918.“ (str. 154–158). Okosnica poglavlja je problematika mađarizacije te postupne asimilacije Hrvata u većinsku mađarsku populaciju tijekom dualizma uz presjek ključnih individua i legislativa koje tome pridonose.

O zakašnjelom i uspavanom rađanju hrvatske svijesti autor govori u poglavlju „Narodni preporod“: narodni pokreti zapadno-ugarskih Hrvata, bačkih Bunjevaca i Šokaca“ (str. 159–163) u kojem ističe bitne osobe za stvaranje posebne svijesti te novine i časopise koji njeguju navedenu ideju.

Ponegdje nas Šokčević počasti i s crticama iz osobne obiteljske povijesti, kao što je to slučaj u poglavlju „Hrvati u Ugarskoj u Prvom svjetskom ratu“ (str. 164–165) gdje jezgrovito opisuje vrijeme rata.

Povijesni pregled autor nastavlja s poglavljem „Pred posve novim povijesnim izazovima: hrvatske etničke skupine u Mađarskoj između 1918. i 1945.“ (str. 166–173) gdje se glavni naglasak stavlja na Trianonski mirovni ugovor te na teritorijalne pretenzije sila pobjednica prema Mađarskoj.

Jedno od najbolje napisanih poglavlja knjige svakako je „Od premoći ideje južnoslavenskog jedinstva do jačanja hrvatskog identiteta“ s podnaslovom „Povijest Hrvata u Mađarskoj od 1945. do 1990.“ (str. 174–180). Poglavlje donosi slojevit prikaz života Hrvata u Mađarskoj nakon Drugoga svjetskog rata te ključne političke i društvene odrednice koje su preusmjerile jačanje hrvatske svijesti u odnosu na, do tada dominantnu, južnoslavensku svijest.

Do kraja putovanja kroz povijest i sudbinu Hrvata u Mađarskoj dolazimo u poglavlju „Povijest Hrvata u Mađarskoj od promjene političkog sustava do danas“ (str. 181–188) gdje demokratski i modernizacijski procesi konačno etabliraju Hrvate u Mađarskoj kao posebnu etničku manjinu sa svojim kulturnim osobitostima. Ta kulturna posebnost dolazi do izražaja i u posljednjem poglavlju knjige „Kratka pregled kulturne povijesti Hrvata u Mađarskoj“ (str. 189–207). Šokčević u njemu citira i pjesmu Stjepana Parmačevića koja počinje stihom „Još jedna slaba generacija, što sluti smrt života narodnjeg“, ali na kraju ipak konstatira kako su Hrvati u Mađarskoj „oslabljeni, ali ne i slomljeni, još uvijek postoje.“

Naposljetku, valja nam zaključiti da knjiga Dinka Šokčevića *Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj* obiluje mnoštvom izvora, zanimljivih priča, hipoteza i istraživačkih pitanja koji naprosto pozivaju da se napiše nova, opširnija povijest Hrvata u Mađarskoj, u kojoj ćemo izbaciti pridjev „kratka“ te joj dati širi povijesni kontekst. Tekst je uredno pripremljen u tvrdom uvezu i uistinu bogat slikovnim prikazima. Ipak, za čitanje i razumijevanje knjige svakako treba biti „potkovano“ u znanju opće povijesti Hrvatske i Mađarske, te se tek tada može pojmiti značenje knjige. Svakako treba istaknuti te pohvaliti autora za ovaj pionirski sveobuhvatni pothvat pisanja

ovakvoga povijesnog pregleda nacionalne manjine za koju je interes hrvatske historiografije na niskim granama, iako se radi o susjednoj državi te narodu s kojim Hrvati u cjelini dijele najviše događaja u prošlosti. Knjiga je pravo osvježenje i obvezna literatura kada govorimo o hrvatskoj dijaspori.

Alen Moslavac

Dijana PINJUH, Anđelko VLAŠIĆ: *Tragom Evlije Čelebija kroz Hercegovački sandžak* (Zagreb: Srednja Europa, 2023). 290 str. ISBN 978-953-8281-85-3.

Mali broj stručnih radova i studija o vremenu Osmanskog carstva u Hrvatskoj i širem području jugoistočne Europe ne govori nužno o manjku dostupnih informacija o istom razdoblju, koliko o malom interesu za njegovo proučavanje. Veliki broj osmanskih povjesničara i kroničara, poput Ibrahima Pečevije, Silahdar Mehmed Age do Evlije Čelebija, pisao je opširno i mnogo o toj temi, pruživši brojne dragocjene informacije o razdoblju osmanske vladavine u tadašnjem Budimskom, Bosanskom, Kaniškom, Beogradskom i Egerskom pašaluku, koji su obuhvaćali područja današnje Mađarske, Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije. U tom je kontekstu ostao vrlo dragocjen do današnjih dana prijevod s osmanskog bosansko-hercegovačkog orijentalista Hazima Šabanovića djela putopisca Evlije Čelebija *Seyahâtnâme* (*Putopisi*), nastalog tijekom njegovih proputovanja Osmanskim carstvom 1664. godine. Šabanović je njime objedinio prijevode svih onih odlomaka Čelebijevog putopisa koji su se odnosili na područja tadašnje Jugoslavije

te objavio u knjizi pod naslovom *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama* pedestih godina prošlog stoljeća. Međutim, ovaj Šabanovićev prijevod temeljio se na rukopisu koji je bio manjkav, pun nepodudarnosti i u nekim dijelovima kraći od izvornog rukopisa, odnosno autografa, Evlijina putopisa. S obzirom na to da od Šabanovićeva prijevoda nije bilo konkretnog pomaka u domaćoj historiografiji po pitanju Evlije Čelebija, zajednički rad dr. Anđelka Vlašića, orijentalista i docenta na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Osijeku i dr. Dijane Pinjuh, također docentice na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Mostaru, predstavlja vrlo važan doprinos u tom smjeru. Služeći se u Turskoj relativno nedavno objavljenom cjelovitom transkripcijom, odnosno latiničkom verzijom izvorno arabičkog putopisa, autori su prateći detalje Čelebijeva putovanja kroz današnju Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Srbiju rekonstruirali brojne detalje iz povijesti tadašnjeg Hercegovačkog sandžaka. Vlašić i Pinjuh su, po vlastitom priznanju, spojivši ekspertizu poznavanja osmanskog jezika i lokalnog zemljopisa i povijesti, stvorili prvu monografiju o Hercegovačkom sandžaku kombinacijom „standardnog historiografskog proučavanja izvornika s etnološkom metodom terenskog rada“, prateći Evlijinu rutu u stvarnom prostoru današnje Hercegovine i susjednih krajeva.

Prema konceptu koji su Vlašić i Pinjuh sebi zadali u pisanju ove knjige, prvi dio posvećen je razvoju srednjovjekovnog Huma, koji se od 10. i 11. prostirao između Neretve i Cetine, a kojeg se i sam Evlija dotaknuo u svojem *Putopisu*, potom političkom i gospodarskom stanju Osmanskog carstva tijekom 16. stoljeća, u vrijeme njegove najveće vojne i teritorijalne moći, ali i početka stagnacije i opadanja. Vlašić i Pinjuh nas najprije provode kroz naj-

starija vremena srednjovjekovne povijesti Huma, tijekom koje su se za njegov teritorij sporili i borili domaći hrvatski kneževi i kraljevi, Mlečani, bosanski i ugarsko-hrvatski kraljevi te naposljetku i oblasni feudalni gospodari u vremenu opadanja moći Arpadovića, osobito bitni oni iz obitelji Kosača. Oni će od 15. stoljeća kao samostalni vladari vladati humskom zemljom kao hercezi (njem. Herzog - vojvoda), pa otuda i novi naziv za humsku zemlju, Hercegovina. Nakon pada srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva pod osmansku vlast 1463., a potom i Hercegovine 1482., cijeli se teritorij unutar nove države organizira kao Bosanski pašaluk ili ejalet, s nekadašnjom humskom zemljom i dijelom današnje Crne Gore upravljanoj kao posebnom administrativnom jedinicom, Hercegovačkim sandžakom, u njezinom sastavu kao takvom formiranom 1470. godine. Hercegovački sandžak sam je bio podijeljen na manje administrativne jedinice, Mostarski, Imotski, Duvanjski i Ljubuški, Neretvanski ili Gabeoski, Cernički, Nevesinjski, Pljevlja ili Taslidža, Čajniče, Ljubinje, Stalački te kadiluk Konjic ili Belgradžđik. Uskoro nakon što je dovršeno osvajanje najvećeg dijela Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i smrti sultana Sulejmana Veličanstvenog sredinom 16. stoljeća, počelo je polako opadanje Osmanskog carstva, nastavljeno i u narednom stoljeću. Ratovi za prevlast na moru protiv Mletačke Republike, posebno Kandijski (1645. - 1669.), neminovno su ostavili svog traga i u Hercegovačkom sandžaku, o čemu je svjedočio i sam Čelebi, a isto tako i Veliki bečki rat (1683. - 1699.) čije ishode i posljedice putopisac ipak nije doživio kako bi ih opisao.

Drugi dio knjige je putopisni, u kojem autori slijede rutu piščeva putovanja tijekom kojih je ostavio brojne opise naselja i gradova kroz koje je prošao od današnje Crne Gore, Srbije do Bosne i

Hercegovine, Prijepolja, Pljevalja, Čajniča, Foče, Herceg Novog, Nevesinja, Stoca, Počitelja, Blagaja, Mostara, Konjica i drugih. Vlašić i Pinjuh započinju putopisni dio knjige uvodom u kojem čitatelja nastoje upoznati s najvažnijim pojmovima na koje će nailaziti u daljnjem tekstu, povezanim sa značajkama osmanske arhitekture, koji možda nisu toliko jasni i poznati, odnosno nazivima poput han, hamam, mesdžid, karavansaraj, konak i slično. Naglašena je razlika između islamskih zdanja sakralne arhitekture te onih javne namjene, svjetovnih, koje je za svoje potrebe podizala središnja i lokalna osmanska državna administracija. Ovi su detalji bitni, budući da je i njima na svom proputovanju Evlija posvetio dosta pozornosti. Njegov put započinje u mjestu Rudo, na rijeci Lim, koje je tada dio Hercegovačkog sandžaka, a danas u Crnoj Gori, nastavlja se preko Priboja, danas u Srbiji, koji je Hercegovačkom sandžaku pridružen tek sredinom 18. stoljeća, stoga ga je Evlija opisao dijelom Bosanskog sandžaka. Put ga dalje vodi preko Prijepolja prema Mileševi, tijekom kojeg, kao i nadalje, putopisac ne iznosi samo trenutno stanje i najbitnije znamenitosti naselja, već pokušava objasniti etimologiju imena naselja, crtice iz predosmanske povijesti koje je putem prikupio kao i anegdote koje je imao prilike čuti. Nakon Pljevlja, Čajniča, Foče i manjih naselja između, Evlija će stići u Nevesinje, odakle ga put vodi prema Stocu, potom Ljubinju, a zatim skreće u primorje te tom prilikom prolazi kroz Novi, Perast, Kotor i Risan. Od posebnog je značaja napomenuti kako je, budući da su autori Evlijino putovanje željeli rekonstruirati osobnim putovanjem kroz sva ona naselja i po onom redoslijedu po kojem je on njima prolazio, monografija popraćena brojnim fotografijama svega opisanog, osmanskih vojnih utvrda, sakralnih i javnih zgrada, mostova, ali i znamenitosti iz ranije povijesti, stećaka, pravoslavnih manastira

i samostana. Nakon boravka u primorju, Evlija preko Gatačkog polja ponovno stiže u Hercegovinu i posjećuje Blagaj, Počitelj, Mostar, gdje se najviše zadržava, da bi svoje putovanje sandžakom zaključio posjetom Konjicu.

Autori s punim pravom svoje djelo nazivaju pionirskim. To se može opravdati ne samo svježinom metodološkog pristupa, nego i autentičnošću primarnog izvora, ranije nedostupnog domaćim istraživačima, iz kojeg crpe svoje informacije. Ovo prvo postignuto je svojevrsnim preklapanjem dva vremena, u kojem kroz njegovu pisanu riječ pratimo osmanskog putopisca na njegovom putovanju 1664. godine, no istodobno i autore ove knjige koji prate njegove stope stoljećima kasnije, na početku 21. stoljeća. Marljiva dokumentacija, temeljena na originalnom, cjelovitom rukopisu Evlijina djela zaslužna je za ovu drugu bitnu značajku knjige, kojoj svjedočanstva prošlosti zabilježena kamerom daju dodatno vrijednu vizualnu dimenziju. Dakako, knjiga je pionirska i po samoj činjenici da je prvi korak u, nadamo se, detaljnijoj analizi i vrednovanju djela Evlije Čelebija koje je započeo Šabanović, a koji, zahvaljujući dostupnosti cjelovitog, izvornog rukopisa, pružaju mogućnost iznošenja još neotkrivenih detalja i o drugim krajevima Hrvatske koje je posjetio neumorni putnik i putopisac.

Siniša Đuričić

Ekonomska i ekohistorija / Economic and Ecohistory – Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, broj 18 (Zagreb – Samobor, 2022). 119 str. ISSN 1845-5867 (Tisak); 1849-0190 (Online).

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju objavilo je 2022. novi broj časopisa *Ekonomska i ekohistorija*. U novom broju časopisa objavljeno je pet radova; to su rad Marte Hamzić pod naslovom „Međuodnosi promjena demografskih obilježja i izgrađenog zemljišta – usporedba koprivničke Podravine i otoka Krka“ (5-16), zatim rad Vladimira Miholeka „Agrarno iskorištavanje i pošumljavanje Đurđevčkih peskov“ (17-51), pa rad Filipa Šimunjaka „Reconstruction of the Sava course in the wider Zagreb area in the Eighteenth and Nineteenth Century“ (52-69), potom rad Ante Batistića i Hrvoja Petrića „O izabranim problemima okoliša u Hrvatskoj 1980-ih godina“ (70-87) te rad Zlatka Đukića i Roberta Stubičara „Pčele i pčelinji proizvodi te njihova primjena u starom Egiptu“ (88-99). Nakon znanstvenih radova objavljeni su „In memoriam Karlu Kaseru“ (100-102) i prikazi znanstvenih skupova i objavljenih monografija i zbornika znanstvenih radova (103-116).

Marta Hamzić analizirala je u radu odnos demografskih obilježja i izgrađenog zemljišta u koprivničkoj Podravini i na otoku Krku od 1980. – 1981. i od 2018. – 2021. Autorica je koristila podatke koji su uvršteni u bazu podataka CORINE Land Cover za 1981. i 2018. te podatke iz Državnog zavoda za statistiku za razdoblje od 1980. do 2021. Pokazala je svojim istraživanjem da je površina izgrađenog zemljišta ovisila o promjeni broja stanovnika, što je potvrdila s nekoliko primjera na području koprivničke Podravine i otoka Krka u oba vremenska razdoblja. Pri analizi podataka koristila je linearno-regresijsku analizu. Pri tome je utvrdila da, unatoč razlikama u prirodnim obilježjima analiziranih područja, postoji velika pozitivna ovisnost broja stanovnika i površine izgrađenog zemljišta i u koprivničkoj

Podravini i na otoku Krku u oba vremenska razdoblja.

Vladimir Miholek prikazao je iskorištavanje Đurđevečkih pesaka tijekom posljednjih desetljeća 19. i prve polovine 20. stoljeća. Napisao je rad na temelju arhivskog gradiva, kartografskih izvora, novinskih članaka, doktorskih disertacija, literature i svjedočanstva kazivača. Pri obradi ove teme usredotočio se na agrarno iskorištavanje i pošumljavanje ovog područja, naročito rudine Pijeski, odnosno pješčanog područja Katastarske općine Đurđevac. Autor ukazuje na činjenicu da je lokalno stanovništvo obrađivalo ovo područje još od srednjeg vijeka. Prodor osmanske vojske tijekom 16. stoljeća pridonio je jačanju naseljavanja i obrađivanja ovog područja, što je rezultiralo stvaranjem oranica, vrtova i vinograda. Stanovništvo je na ovom području najviše uzgajalo heljdu, žitarice i krumpir. Također, ukazuje na činjenicu da je povećanje broja stanovnika rezultiralo jačanjem kultiviranja Đurđevečkih pesaka, odnosno povećanjem obradivih površina, ali naglašava i da su na jačanje ovog procesa istovremeno utjecale i podjele obiteljskih zadruga te pojava filoksera i peronospora u lokalnim vinogradima. Upozorio je i da je propadanje lokalnih vinograda, ali i vinograda na cijelom području Trojedne Kraljevine, potaklo Vladu da na ovom području podigne najveći loznjak kako bi omogućila obnovu uzgoja vinove loze na uništenim vinogradima na cijelom području Kraljevine. Autor je također, ukazao i na činjenicu da je Imovinska općina Đurđevečke pukovnije poduzimala aktivnosti na pošumljavanju ovog područja borom i bagremom kako bi spriječila nanošenje pijeska na obradive površine. Upoznaje čitatelja da je i najveći lokalni zemljoposjednik, industrijalac Emanuel Braun na vlastitom posjedu poduzimao aktivnosti na razvoju agrarnog gospodarstva, kao i ostalo lokalno stanovništvo. Isto

tako upoznaje nas s činjenicom da je područje loznjaka pošumljeno nakon njegovog ukidanja te da su današnje neobrađene obradive površine na ovom području uglavnom pošumljene borom i bagremom.

Filip Šimunjak prikazao je rekonstrukciju toka rijeke Save na zagrebačkom području tijekom 18. i 19. stoljeća. Primjenom GIS-a (kratica za Geografski informacijski sustav) autor je analizirao karte nastale u drugoj polovini 18. i tijekom 19. stoljeća, odnosno tijekom vladavine kralja Josipa II. (1783.-1784.) i Franje Josipa (1865.-1869.). U radu je netočno prevedeno na engleski jezik *francjozefinska izmjera* pa je pri prijevodu upotrijebljena engleska riječ za *franjevački*. Upozorava čitatelje na obilježje rijeke Save koje ju karakterizira kroz cijelu povijest (mreža meandara, rukavaca, plićaka i riječnih otoka). Analizirajući habsburške vojne izmjere istraživao je na osam lokacija na zagrebačkom području promjene nastale prirodnim djelovanjem vode, ali i djelovanjem ljudi tijekom analiziranog razdoblja (druga polovina 18. i 19. stoljeća). Pri tome upozorava čitatelje na ograničenja u habsburškim vojnim izmjerama, ali ipak smatra da je moguće utvrditi tok rijeke Save tijekom tog razdoblja. Na temelju dobivenih rezultata upućuje čitatelje na uzroke odustajanja osmanske vojske od prodora prema zagrebačkim naseljima (Kaptol i Gradec). Isto tako ističe da analizirani primjeri omogućavaju uvid u promjene koje su i danas vidljive, kao što su ulice i prometnice u zagrebačkim naseljima, ili nevidljive zbog urbanog razvoja grada Zagreba. Također, njegova analiza omogućava upoznavanje čitatelja s pokazateljima utjecaja rijeke na naselja i njihov okoliš, ali i utjecaj ljudi na tok rijeke i promjene toga toka. Autor analizom ljudskih aktivnosti na rekonstrukciji riječnog toka omogućava uvid u povijesne okolnosti u kojima su se do-

godile spomenute aktivnosti. Upozorava i na činjenicu da kartografski prikazi rijeke Save u Zagrebu ukazuju na njezin potencijal, ali i moć koju je rijeka pokazala tijekom velike poplave 1964., na što upućuje i sam autor.

Ante Batistić i Hrvoje Petrić prikazali su probleme očuvanja okoliša u Hrvatskoj tijekom devetog desetljeća 20. stoljeća. Pri tome su se usredotočili na rijeke Dravu i Savu, područje grada Splita, izlivanje neumskih otpadnih voda i tvari u Malostonski zaljev, ekološke prilike u Kaštelanskom zaljevu te probleme oko termocentrale Plomin 2 u Istri. Autori su zaključili da jedinice lokalne uprave i samouprave nisu bile sposobne samostalno rješavati ekološke probleme, ali ni spriječiti stvaranje novih problema. Isto tako, ukazuju na činjenicu da je u tadašnjem društvu postojala svijest o postojanju problema, što se manifestira zakonskim uređenjem ove problematike, koje nije rezultiralo promjenama ljudske percepcije o važnosti konstantnog rasta domaćeg gospodarstva. Upozoravaju nas i na uzroke povećanja broja ekoloških problema, ali i potrebu poduzimanja aktivnosti na stvaranju održivog gospodarskog razvoja. Upoznaju nas i s činjenicom da su se tijekom devetog desetljeća 20. stoljeća intenzivirale aktivnosti na osnivanju ekoloških udruga koje su djelovale mimo državnih institucija. Poticaj njihovom osnivanju dali su i ekološki problemi obrađeni u ovom radu. Također, ukazali su na aktivnosti pojedinih stručnjaka, običnih građana i političara u rješavanju i analiziranju ekoloških problema.

Zlatko Đukić i Robert Stubičar upozorili su na početku rada da su još prve ljudske civilizacije u dolinama rijeka Nila, Eufrata i Tigrisa uzgajale pčele i upotrebljavale njihove proizvode. Na početku nas upozna s početkom razvoja pčelarstva te sa stjecanjem spoznaje o hranjivosti i ljekovitosti meda i

pčelinjih proizvoda, što je rezultiralo visokom cijenom tih proizvoda, a što je utjecalo na krug osoba koje su konzumirale spomenute proizvode (samo najbogatiji i najmoćniji ljudi toga vremena). Ističu da je sa stvaranjem prvih država započelo organizirano pčelarstvo pod državnim nadzorom. U glavnom dijelu rada usredotočili su se na razvoj i značenje pčelarstva u faraonskom Egiptu, koje je od osnutka države postalo jedna od najvažnijih gospodarskih grana, koja je bila pod nadzorom faraona i visokih državnih činovnika. Pri tome su značajnu pažnju usmjerili na metode uzgoja, alate, načine izrade košnica i pčelinje proizvode. Ističu i da je, osim organizirane proizvodnje meda, u Egiptu bilo važno i skupljanje divljeg meda, pa su skupljači imali oružanu zaštitu. Upućuju i na činjenicu da je pčela od početka faraonskog Egipta bila jedan od državnih simbola te se nalazila i u imenu faraona. Ističu i da su u egipatskom društvu bili svjesni ljekovitosti pčelinjih proizvoda pa su ih koristili pri proizvodnji različitih pripravaka (više od 500 preparata) koje su upotrebljavali pri liječenju različitih bolesti. Autori su naglasili da su med veći dio faraonskog razdoblja konzumirali samo faraon i visoki državni službenici, a ostalom stanovništvu dozvoljena je konzumacija tek u kasnijim razdobljima ove države. Također, usredotočili su se na ulogu pčela i pčelinjih proizvoda (naročito meda i voska) u ekonomskom, društvenom, medicinskom, magijskom i religijskom životu tadašnjeg egipatskog stanovništva. Na kraju zaključuju da je pčela bila važna u životu faraonskog Egipta te je život tadašnjeg stanovništva bio nezamisliv bez nje.

Hrvoje Petrić napisao je *In memoriam* povjesničaru Karlu Kaseru (100-102). Autor je prikazao Kaserovu biografiju te istakao njegov doprinos pokretanju ovog časopisa i dugogodišnje

članstvo u međunarodnom uredničkom vijeću.

Ivica Šute napisao je prikaz *Zbornika 47. međunarodnog kulturno-povijesnog simpozija „Mogersdorf“* (103-105). Lajos Rácz prikazao je knjigu *Climate and Society in Europe – Last Thousand Years* autora Christiana Pfistera i Heinza Wannera (103-108) i zbornik radova *Environmental Archaeology of the Carpathian Basin*, koji su uredili Elek Benkő i Csilla Zatykó (108-111). Ante Batistić i Matija Vinković napisali su prikaz knjige *Lakes and Empire sin Macedonian History: Contesting the Waters* autora J. Pettinera i M. Vichersa (111-112). Adrijan Štivić prikazao je knjigu *Hayek: A Life, 1899-1950* autora Brucea Caldwellla i Hansjoerga Klausingera (113-115), a Bruno Šagi zbornik radova *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique*, koji su uredili Andrew Baldwin i Giovanni Bettini (115-116).

Na kraju mogu zaključiti da je i ovaj broj časopisa zadržao svoje mjesto u ekonomskom i ekohistorijskom području hrvatske historiografije. Veselim se novim brojevima ovog časopisa.

Milan Vrbanus

Znanstvena radionica „Izazovi i važnost istraživanja kartografske građe Slavonije iz razdoblja ranog novog vijeka“, Vukovar 4.-6. rujna 2023.

U Vukovaru se između 4. i 6. rujna održala znanstvena radionica „Izazovi i važnost istraživanja kartografske građe Slavonije iz razdoblja ranog novog vijeka“. Radionica je održana u okviru znanstvenog projekta HRZZ „S(c)lavoni(j)a: ime, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku“ pod vodstvom

znanstvenog savjetnika izv. prof. dr. sc. Roberta Skenderovića. Organizator radionice, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, upriličio je izlaganja sudionika u multimedijalnoj dvorani Franjevačkog samostana u Vukovaru te u prostorijama Državnog arhiva u Vukovaru koji je bio i suorganizator radionice.

Po registraciji i pozdravnoj riječi organizatora izlaganje na temu „Značenje pojma ‘cijela Slavonija’ (*tota Sclavonia*) u srednjem vijeku“ održao je znanstveni savjetnik dr. sc. Stanko Andrić (Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje). Naglasio je kako se tijekom srednjega vijeka pojam cijele Slavonije može naći u brojnim izvorima te da je u različitim razdobljima, redakcijama i provenijencijama podrazumijevao različite pojmove od ranosrednjovjekovnog shvaćanja pojma Slavonija kao bilo koje zemlje Slavena, preko shvaćanja Slavonije kao slavenskog (hrvatskog) prostora unutar Ugarskog Kraljevstva do razdvajanja tog pojma od pojma Hrvatske.

Znanstveni savjetnik dr. sc. Robert Skenderović (Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje) održao je predavanje „Prostorni prikaz Slavonije na kartama u 17. stoljeću“. Skenderović je ukazao na činjenicu da se tijekom 17. stoljeća može uočiti širenje pojma Slavonije na istok, što dokazuje karta *Illyricum hodiernum* iz 1668. godine. Naglašeno je i kako kartuša te karte navodi dvije Slavonije – jednu pod imenom „Sclavonia“ koja se prostire od Drave do Jadrana, a drugu „Slavoniju“ koja se prostire od Sutle do Zemuna.

Doc. dr. sc. Anđelko Vlašić (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku) u svojem izlaganju „Slavonija u ranonovovjekovnoj osmanskoj geografskoj literaturi“ uka-

zao je na putopisnu i kartografsku građu osmanskih autora iz 17. stoljeća te na specifičnosti shvaćanja tog prostora iz osmanske perspektive objašnjavajući uporabu pojma Velike Slavonije pod kojim se razumijevao široki geografski prostor južnoslavenskog područja.

Drugoga dana skupa ravnatelj Državnog arhiva u Vukovaru viši arhivist Petar Elez sudionicima skupa održao je kratko predavanje o osnutku i povijesti Državnog arhiva u Vukovaru te o fundusu institucije kojoj je na čelu. Elez je sudionike proveo kroz prostorije arhiva te upoznao s bogatom i vrlo dobro očuvanom zbirkom kartografskih prikaza Vukovarskog vlastelinstva.

Nakon uvida u kartografsku građu predavanje je održao doc. dr. sc. Danijel Jelaš (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku) na temu „Kartografska građa u osječkom i vukovarskom arhivu kao izvor podataka za proučavanje predmoderne povijesti“. Jelaš je oprimjerio korištenje kartografskih prikaza za različite discipline i subdiscipline povijesne znanosti naglašavajući da kartografski prikazi vlastelinstava i karte nastale za potrebe inženjerskih zahvata u 18. i 19. stoljeću nerijetko donose podatke o ranijim povijesnim razdobljima.

Potom je uslijedilo predavanje dr. sc. Brankice Malić (Građevinski i arhitektonski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku) na temu „Pregled razvoja kartografije i počeci primjene kartografskih projekcija“. Malić je dala presjek povijesnih kartografskih projekcija te prikazala moderne i suvremene načine na koje se Zemljina površina prenosi na karte uz pomoć kartografskih projekcija.

Muzejski savjetnik Ante Grubišić (Muzej Slavonije Osijek) održao je predavanje „Motivi nastanka karata Vukovarskog vlastelinstva u 18. stoljeću“.

Grubišić je naglasio da je praksa vojnih inženjera bila da se po osvajanju prostora grad ucrtava na kartama. Ukazao je na gospodarske i organizacijske promjene koje se mogu uočiti u kartiranju prostora Vukovarskog vlastelinstva, planiranje kojih je i jedan od razloga njihova nastanka.

Prvostupnik povijesti Jakov Blagojević izlaganje je održao na temu „Kontinuitet percepcije jedinstva savsko-dravskog međurječja u srednjovjekovnim narativnim izvorima“. Blagojević je istaknuo kako se u narativnim izvorima tijekom srednjega vijeka prostoru savsko-dravskog međurječja upisuju različiti pojmovi, no da velik broj autora prostor shvaća kao jedinstvenu cjelinu.

Magistra povijesti Marija Lendarić održala je predavanje na temu „Upotreba novovjekovnih kartografskih izvora pri ubikaciji srednjovjekovnih naselja: Primjer naselja zagrebačkog Gradeca na sjevernoj obali Save“. Lendarić je prikazala problem ubikacije naselja gradečkih podložnika na sjevernoj obali Save od 13. do 16. stoljeća i načine na koji se novovjekovne karte mogu komparativno iskoristiti kao izvor za ranija razdoblja. Predložila je interpretaciju kojom naselje koje se u izvorima spominje kao Nova Villa smješta na područje gdje se u izvorima kasnije spominje naselje Trnje, a naselje Ilijaši smješta na mjesto gdje se kasnije formiralo naselje Horvati.

Prof. dr. sc. Hrvoje Kekez (Hrvatsko katoličko sveučilište) i znanstveni savjetnik dr. sc. Milan Vrbanus (Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje) održali su predavanje na temu „Konkordacija povijesnih karata i pisanih izvora: primjer analize čardaka na Savi od kraja 17. do sredine 18. stoljeća“. Vrbanus je na primjeru popisa muškog stanovništva brodske i svilajskog područja s početka 18. stoljeća prikazao koje se

zaključke o gospodarstvu, svakodnevici i obrani prostora temeljem toga može donositi, a Kekez je prikazao kako se isti podaci i podaci ranijih i kasnijih popisa, karata i kartografskih skica mogu koristiti kako bi se uz pomoć uporabe suvremenih digitalnih alata rekonstruirao sustav čardaka, odnosno ondobni sustav obrane savske granice.

Viši leksikograf dr. sc. Krešimir Regan (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“) održao je izlaganje na temu „Izrada povijesnog atlasa. Problemi i izazovi. Studija slučaja: Srednjovjekovna i novovjekovna Slavonija“. Regan je ukazao na probleme na koje se nailazi prilikom izrade povijesnih atlasa, što zbog suvremenih promijenjenih prirodno-geografskih karakteristika prostora spram karakteristika prostora u prošlosti, što zbog nedovoljne izvorne potkrijepljenosti i historiografske istraženosti pojedinih povijesnogeografskih pojmova, kao i zbog različitih interpretacija unutar historiografije.

Posljednjeg dana radionice sudionici su sumirali zaključke izlaganja i rasprava. Složili su se da je ovom znanstvenom radionicom značajno naglašena važnost i nužnost oslanjanja na kartografske i putopisne izvore te nužnost tumačenja i razumijevanja prostornih, geografskih i prirodnih zakonitosti, ali i percepcija istih u ukupnosti historiografskog rada, a osobito u radu u okviru znanstvenog projekta u sklopu kojega je radionica održana. Historografski doprinos ove znanstvene radionice značajan je budući da su izlaganja ukazala na multiperspektivne metode analize izvora, sveobuhvatna primjena kojih će dugoročno zasigurno polučiti značajna historiografska ostvarenja u proučavanju srednjovjekovne i novovjekovne povijesti Slavonije.

Jakov Blagojević